

УДК 331.1

Юлія ДОБРОСКОК

*кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності*

*Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця
м. Харків, Україна*

e-mail: yuliya.dobroskok5@gmail.com

Олександр БАДЯЄВ

м. Харків, Україна

e-mail: sanyabadyaev@gmail.com

Катерина КОСЕНКО

м. Харків, Україна

e-mail: katya.kosenko.98@mail.ru

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ НА УКРАЇНІ

Міжнародні рейтинги яскраво відображають реальний стан соціально-економічного розвитку країн світу по відношенню один до одного. В даній статті проаналізовано один з найбільш точних міжнародних рейтингів, який характеризує рівень життя населення країн «Індекс людського розвитку», його особливості й розрахунки до та після змін 2010 року. Досліджено та проаналізовано розвиток показників, які впливають на положення України в даному рейтингу. Визначено проблеми та шляхи покращення показників Індeksu людського розвитку та покращення стану соціально-економічного життя населення.

Ключові слова: Індекс людського розвитку, валовий національний дохід, освіта, життя, міжнародний рейтинг.

Дослідження Індeksu людського розвитку полягає в тому, що він є одним найточніших показників реального стану соціально-економічного розвитку держави. ІЛР слугує орієнтиром в боротьбі з багатомірною бідністю, соціально-економічною та гендерною нерівністю. Питання оцінки стану України в рейтингу ІЛР носить значний суспільний інтерес, який потребує детального наукового дослідження.

Питанням аналізу, Індeksu людського розвитку й визначення основних проблем людського розвитку в Україні представлені в роботах українських науковців, зокрема В. Кривошеїна, О. Грішнова, В. Порохня, А. Ревенко, О. Мельник, Е. Лібанова, Л. Лісогор та інші. Е. Лібанова проаналізувала основні складові ІЛР та вивела основні економічні чинники, які впливають на рівень життя та бідності. Разом з тим слід зазначити, що питання порівняння показників «Індeksu людського розвитку» до та після змін 2010 року є недостатньо висвітленими у вітчизняній економічній літературі.

Новизна дослідження полягає в тому, аналіз динаміки змін складових «Індeksu людського розвитку» та порівняння показників ІЛР України до та після змін 2010 року яскраво демонструє реальний вплив нерівності на соціально-економічний стан населення.

Метою статті є аналіз стану Індeksu людського розвитку України як показника рівня життя порівняння його підрахунків до і після змін, визначення проблем його розвитку та обґрунтування шляхів вирішення цих проблем.

21 березня 2017 року ООН представила «Доповідь про стан людського розвитку» за 2015 рік Програми Розвитку Організації Об'єднаних Націй під назвою «Людський розвиток для всіх і кожного». Найважливішим інструментом для оцінки досягнень країни в області людського розвитку є індекс людського розвитку (ІЛР). Крім того, починаючи з 2010 року, в доповідях ПРООН введені нові показники, в тому числі індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням нерівності [1].

З рис. 1 зрозуміло, що в концептуальному плані ІЛР – це зведений показник, який демонструє, наскільки добре країна забезпечує своїх громадян базовими можливостями розвитку: тривалість життя (яка справедливо підтверджує рівень здоров'я здобувати знання і отримати доступ до матеріальних ресурсів, необхідних для досягнення гідного рівня життя [2].

Методика розрахунку ІЛР – використовувани індикатори та спосіб їх агрегування – в 2010 р. була суттєво скоригована.

При агрегуванні замість середнього арифметичного введено середнє геометричне значення субіндексів за трьома вимірами. Це знизило значення ІЛР, особливо в країнах з нерівномірним розвитком за різними вимірами, але майже не вплинуло на рейтинг країн. Через ці зміни було б методологічно невірно порівнювати значення ІЛР в доповідях за 2010–2011 рр. і його попередніх версіях. Динаміку позиції країни в глобальному рейтингу також потрібно представляти з деяким застереженням, оскільки список країн, що потрапляють в розробку ІЛР, змінюється за роками і залежить від наявності даних за окремими країнами.

У рейтингу за ІЛР за 2011 р. виділено чотири групи країн: з дуже високим, високим, середнім і низьким рівнем людського розвитку. Перебуваючи на 81-му місці в списку з 187 країн в 2014 році, Україна входить в групу держав з високим рівнем розвитку. Для

даного огляду становище України порівнюється або з країнами тієї ж групи, або з країнами групи з дуже високим рівнем людського розвитку, рівень доходу в яких можна порівняти з українським (ряд країн Центральної та Східної Європи, Латинської Америки) [4].

За період 2000-х років, більшу частину якого в Україні тривав економічний підйом, індекс людського розвитку в країні помітно зріс. Його середньорічний темп приросту був одним з найвищих серед країн Європи та Латинської Америки. Переміщення України в світовому рейтингу з 72-го місця в 2000 р. (за новою методикою розрахунку) на 84 в 2015 р. обумовлене приєднанням в останні роки нових країн до ІЛР.

Згідно останньої доповіді ПРООН «Людський розвиток для всіх і кожного», зробленої за даними 2015 року, Україна знаходиться на 84 місці за індексом людського розвитку із 188 країн світу. Поряд з Україною знаходяться такі країни як Вірменія (також 84 місце), Алжир (83 місце), Йорданія (86 місце). Країни-сусіди України за досліджуванним показником у 2015 році займали вищі позиції, зокрема Росія на 49 місці, Білорусь на 52 місці, Польща на 36 місці.

Як видно з рис. 2. – після перерахування ІЛР за новою методикою (з урахуванням нерівності) Індекс людського розвитку став нижчим. Хоча це не суттєво вплинуло на загальний

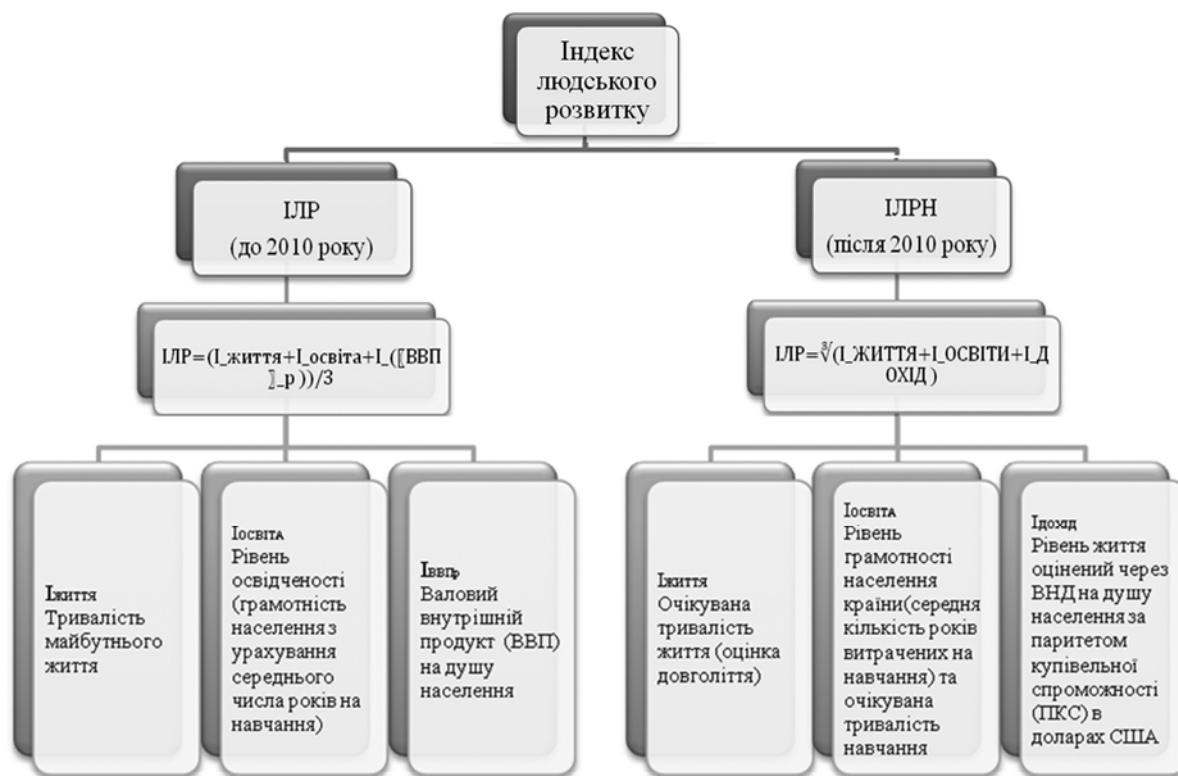

Рис 1. Порівняння ІЛР і ІЛРН [3]

Таблиця 1

Динаміка Індексу людського розвитку / індексу розвитку людського потенціалу та його компонентів в Україні у 1990–2015 рр.

Досліджуваний рік	Тривалість життя (очікувана), років	Тривалість навчання (очікувана), років	Тривалість навчання (середня), років	ВНД за ПКС на душу населення (дол. США)	Індекс людського розвитку (скоригований)
1990	69,8	12,5	9,1	8252	0,706
1995	67,9	11,9	10,4	3535	0,670
2000	67,4	12,7	10,7	3585	0,673
2005	67,5	14,2	11,1	5520	0,718
2010	68,2	14,8	11,3	5938	0,734
2015	71,1	15,3	11,3	7361	0,743

рейтинг країн, але дало змогу стверджувати, що чим сильнішою буде нерівність, тим нижче значення має ІЛРН порівняно з ІЛР, а отже нерівність негативно впливає на рівень людського розвитку, втрати можна виразити у відсотках (втрати ІЛРН в порівнянні з ІЛР становлять в середньому трохи більше 11%). Таким чином, ІЛРН – це фактичний рівень розвитку людини з урахуванням нерівності, в той час як ІЛР можна розглядати лише як індекс потенційного розвитку людини, якого можна досягнути лише за відсутності нерівності.

Також аналізуючи дані табл. 1, слід вказати, що ІЛР за досліджуваний період (з 1990 року по 2015 рік) мав тенденцію до збільшення та змінювався з 0,714 у 1990 році до 0,743 в 2015 році, тобто зріс на 3,9%. Варто відмітити, що позитивні тенденції зростання ІЛР не були пов'язані зі зростанням усіх його компонентів. Регулярних позитивних змін зазнавав компонент, пов'язаний з тривалістю навчання, що й знайшло своє відображення на загальному стані людського розвитку в Україні.

Але починаючи з 2000 року в Україні невеликими темпами відбувається покращення стану людського розвитку. Це пов'язують з такими компонентами як зростання ВНД на

душу населення за паритетом купівельної спроможності та зростанням тривалості навчання. Вже з 2005 року відбувається більш-менш стабільне зростання всіх компонентів, що дає змогу стабільно підвищувати Індекс людського розвитку.

У рейтингу за ІЛР країни, що мають рівень доходу близький до українського, займають вищі позиції. У дослідженнях з розвитку людського потенціалу неодноразово зазначалося, що основним фактором, який визначає позицію нашої країни в цьому рейтингу – сильне відставання за компонентом здоров'я населення. За очікуваної тривалості життя з 188 країн ООН на 2016 рік Україна займає лише 122-ге місце. В порівнянні з 1990 роком, очікувана тривалість життя в Україні збільшилась на 1,3 року, тобто на 1 рік та 4 місяця. Цьому, відносно невеликому збільшенню, сприяли незначний ріст доходів населення та бюджетне фінансування охорони здоров'я. Завдяки цьому Україна залишається однією з небагатьох країн (поряд з Росією і Казахстаном) у групах з високим і дуже високим рівнем людського розвитку, де тривалість життя не досягає 75 років. Для подальшого поліпшення стану здоров'я населення лише інвестицій в охорону здоров'я може бути

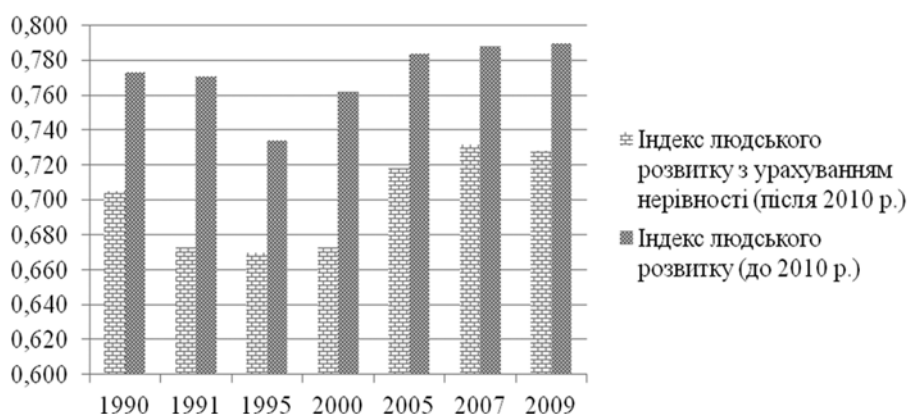

Рис. 2. Порівняння даних ІЛР і ІЛРН в Україні

недостатньо. Досвід розвинених країн показує, що необхідне «оздоровлення» способу життя, зміна ставлення людей до власного здоров'я. За іншими складовими людського розвитку наша країна виглядає більш респектабельно, хоча і не належить до числа явних лідерів.

Незбалансованість компонентів людського розвитку в Україні наочно проявляється при використанні такої модифікації індексу, як ІЛР, не пов'язаний з доходом. Він розраховується лише за двома компонентами – здоров'я та освіти. Його значення для України помітно нижче, ніж для країн з порівнюваним рівнем доходу. У рейтингу країн за ІЛР, що не пов'язаний з доходом, Україна опускається з 84-го аж на 95-е місце.

Деякі висновки про відмінність національної політики в галузі людського розвитку дозволяють зробити порівняння рейтингів за рівнем середнього національного доходу та за ІЛР. Різниця між рейтингами по ВНД на душу населення і по зведеному ІЛР вказує на те, що отриманий в країні дохід не конвертується належним чином в розвиток в сфері здоров'я та освіти населення. У групах з високим і дуже високим ІЛР (18 країнах), в тому числі й в Україні, величина такого розкиду в рейтингах становить 10 і більше позицій. Рейтинг з нижчими показниками за ІЛР в порівнянні з рейтингом за доходом найбільш характерний для країн, економіка яких ґрунтується на видобутку та експорті енергоресурсів (найбільш яскраві приклади – це країни Перської затоки і Каспійського регіону), і для малих острівних держав – офшорів (Багамські острови, Антигуа і Барбуда, о. Маврикій, Бахрейн та ін.). І в тому, і в іншому випадку високі доходи від експорту нафти або від платежів компаній, зареєстрованих на території, недостатньо інвестуються в нематеріальну складову людського розвитку. Майже у всіх цих країнах найбільш проблемним є забезпечення доступу населення до знань: середня і очікувана тривалість навчання в них значно нижче, ніж в країнах з близькими значеннями ІЛР. Україна в цьому ряду виділяється більш сприятливими умовами для отримання знань, але неблагополучним показником тривалості життя населення.

У наш час, в умовах соціального й економічного розшарування, з певним ступенем нерівномірності розподілені всі досягнення країни, які стосуються людського розвитку починаючи з 2010 року публікуються в допо-

відах про розвиток людини Індекс людського розвитку, що скоригований з урахуванням нерівності (ІЛРН) виявляє, відповідно до рівня його нерівності, середнє значення кожного вимірювання ІЛР.

Згідно з розрахунками ІЛРН, Україна відноситься до країн із середнім рівнем нерівності в розрізі аспектів, які стосуються розвитку людського потенціалу. Від більшості країн з порівнюваним рівнем доходу Україну відрізняє те, що за всіма трьома вимірами людського розвитку, ступінь нерівності населення майже однакова. У країнах Латинської Америки втрати ІЛР викликані дуже високою нерівністю в розподілі національного доходу. А в порівнянні з європейськими країнами, населення України відчуває сильну нерівність у тривалості здорового життя і отримання освіти. Більшість інших країн, що розвиваються, мають значний ступінь нерівності за всіма трьома вимірами людського розвитку.

Починаючи з 1990 року Індекс людського розвитку України підвищився лише на 5,2% – що є хоч і ростом, але занадто низьким, порівнюючи з розвитком країн з дуже високим ІЛР, до рівня яких прагне наша держава. Такий низький ріст пояснив постійний представник ПРООН в Україні Ніл Уокер, зазначивши, що причиною низьких показників є саме нерівність.

Як було вказано в «Доповіді про стан людського розвитку» в світі лише 1% населення має майже 46% всіх фінансових ресурсів [4, с. 7]. Ці дані свідчать про те, що навіть країни лідери рейтингу, як Норвегія та Австралія мають фінансову нерівність. Що стосується України, то тут ситуація, звісно, буде набагато гірша: як і в усьому світі, або навіть менше 1% населення володіють основними фінансами, а більшість (близько 60%), відсотків живуть за межею бідності. Однією з основних причин такого розподілу фінансів в нашій країні є корупція, яка розвинена набагато вище за вказані вище держави.

За такої ситуації, неможливо досягти високих позицій у рейтингу Індексу людського розвитку в короткостроковій перспективі, тому що нерівність в доходах призводить до соціальної нерівності, досить низького розвитку освіти та, найголовніше, до скорочення тривалості життя.

Закріпившись з середини 2000-х рр. в групі країн з високим ІЛР, Україна, як і раніше, відчуває серйозний дисбаланс між основними компонентами людського розвитку. Україна

відноситься до країн, в яких досягнення в області національного доходу недостатньо трансформуються в досягнення в галузі освіти та, особливо, здоров'я населення. Хоча на світовому тлі нерівність, що існує в українському сус-

пільстві, оцінюється на середньому рівні, але політика щодо її послаблення для мінімізації втрат людського потенціалу в Україні повинна бути спрямована на поліпшення рівня освіти та стану здоров'я всіх верств населення.

Список використаних джерел

1. Валиахметов Р. М. Людський вимір економічного розвитку // Економіка і управління: науково-практичний журнал. — 2009. — № 6. — С. 26—32.
2. Доповідь про розвиток людини 2010. Реальне багатство народів: шляхи до розвитку людини / пер. з англ.; ПРООН. — М.: Весь Світ, 2010.
3. United Nations Development Programme. Human Development Report 2014. — Technical notes. — P. 10.
4. Доповідь про людський розвиток 2016. Людський розвиток для всіх і кожного / Пер. з англ.; ПРООН. — М.: Весь Світ, 2016.
5. Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2013_ru.pdf.
6. Доповідь про людський розвиток, підготовлена на замовлення Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/reports/>.
7. Державна служба статистики. Населення. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
8. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т. 2003.

References

1. Valiakhmetov R. M. Lyuds'kiy vimir ekonomichnogo rozvitku [Human Dimension of Economic Development] // Ekonomika i upravlinnya: naukovopraktichnyi zhurnal [Economics and Management: Scientific and Practical Journal]. 2009. — № 6. — S. 26—32.
2. Dopovid' pro rozvitok lyudini 2010. Real'ne bagatstvo narodiv: shlyakhi do rozvitku lyudini [Human Development Report 2010. The real wealth of peoples: the path to human development] / per. z angl.; PROON. — M.: Ves' Svit, 2010.
3. United Nations Development Programme. Human Development Report 2014. — Technical notes.— P. 10.
4. Dopovid' pro lyuds'kiy rozvitok 2016. Lyuds'kiy rozvitok dlya vsikh i kozhnogo [Human Development Report 2016. Human development for everyone and everyone] / Per. z angl.; PROON. — M.: Ves' Svit, 2016.
5. Doklad o chelovecheskom razvitii 2013. Vozvyshenie Yuga: chelovecheskiy progress v mnogoobraznom mire [Human Development Report 2013. The rise of the South: human progress in a diverse world] [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2013_ru.pdf.
6. Dopovid' pro lyuds'kiy rozvitok, pidgotovlena na zamovlennya Programi rozvitku Organizatsii Ob'ednanikh Natsiy [Human Development Report, commissioned by the United Nations Development Program] [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://hdr.undp.org/en/reports/>.
7. Derzhavna sluzhba statistiki. Naseleennya. [State Statistics Service. People] [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
8. Lyuds'kiy rozvitok v Ukraїni: 2003 rik (kolektiv avtoriv) [8 Human Development in Ukraine: 2003] / Shchorichna naukovopraktichna dopovid' [Annual scientific and analytical report] / Za red. E.M. Libanovoi. — K.: In-t. 2003.

Доброскок Ю., Косенко К., Бадяев А. Современное состояние и перспективы развития индекса человеческого развития на Украине

Международные рейтинги ярко отражают реальное состояние социально-экономического развития стран мира по отношению друг к другу. В данной статье проанализирован один из самых точных международных рейтингов, характеризующий уровень жизни населения стран «Индекс человеческого развития», его особенности и расчеты до и после изменений 2010 года. Исследовано и проанализировано развитие показателей, которые влияют на положение Украины в данном рейтинге. Определены проблемы и пути улучшения показателей Индекса человеческого развития и улучшения состояния социально-экономической жизни населения.

Ключевые слова: Индекс человеческого развития, валовой национальный доход, образование, жизнь, международный рейтинг.

Dobroskok Y., Kosenko K., Badayev A. Current state and perspectives for development of human development industry in Ukraine

International ratings clearly reflect the real state of socio-economic development of the world in relation to each other. This article analyzes one of the most accurate international ratings that characterizes the standard of living of the population of the countries of the Index of Human Development, its features and calculations before and after changes in 2010. The development of indicators influencing Ukraine's position in this rating has been explored and analyzed. The problems and ways of improvement of indexes of the Human development index and improvement of the social and economic life of the population are determined.

Key words: Human Development Index, gross national income, education, life, international rating.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2017